

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

В статті розглянуто сучасний стан та тенденції розвитку інноваційних процесів у харчовій промисловості України та вплив на них світової фінансово-економічної кризи.

Ключові слова: *інновації, інноваційна діяльність, харчова промисловість, кондитерська промисловість, рейтинг, фінансово-економічна криза.*

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЯ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Петухова О.М.

В статье рассмотрено современное состояние и тенденции развития инновационных процессов в пищевой промышленности Украины и влияние на них мирового финансово-экономического кризиса.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, пищевая промышленность, кондитерская промышленность, рейтинг, финансово-экономический кризис.

INNOVATIVE DEVELOPMENT ENTERPRISES FOOD INDUSTRY OF UKRAINE IN THE FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS

Petukhova O.M.

The paper considers the current state and trends of innovation processes in the food industry of Ukraine and the impact on them of the global financial crisis.

Key words: innovation, innovation, food and confectionery industry, rating, financial and economic crisis.

ВСТУП

Особливості і стимули інноваційного економічного розвитку завжди перебувають у колі найбільш актуальних проблем і є об'єктом вивчення ще з часів становлення класичної економічної думки [1,26].

Економічний розвиток неможливий без активізації інноваційної діяльності, оновлення та модернізації виробничих засобів та удосконалення технологій, впровадження прогресивних форм і методів виробництва, розробки та впровадження нової конкурентоспроможної продукції.

Дослідження різних аспектів інноваційної діяльності знайшли відображення у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Серед вчених-економістів, що зробили вагомий внесок у дослідження цих проблем, слід відзначити таких авторів,

як В.Александрова, Ю.Бажал, О.Василенко, В.Геєць, Б.Кваснюк, Н.Краснокутська, Д.Крисанов, Р.Фатхудінов, Л.Федулова, Й.Шумпетер та ін.

У наукових працях згаданих авторів обґрунтовано необхідність інноваційної діяльності, досліджено роль інновацій в економічному розвитку суспільства, розроблено численні класифікаційні ознаки інновацій, розглянуто джерела фінансування інноваційної діяльності, методики оцінювання ефективності цієї діяльності, основи формування інноваційної політики держави тощо. Однак, не зважаючи на безумовну цінність проведених досліджень, особливості функціонування та окремі аспекти інноваційної діяльності підприємств окремих галузей промисловості в сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки залишають простір для подальших досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Світова фінансово-економічна криза вплинула на всі сфери економіки України, у тому числі й на харчову промисловість. Назріваючі потреби галузі вимагають посиленої уваги до вивчення проблем розвитку інноваційних процесів та коригування інноваційної діяльності підприємств з метою забезпечення більш ефективного їх функціонування.

Метою даної роботи є дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку інноваційних процесів у харчовій промисловості України, узагальнення й подальше поглиблення теоретичних, методичних і практичних рекомендацій щодо подальшого удосконалення інноваційної діяльності підприємств в умовах фінансово-економічної кризи.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Майбутнє економіки України залежить від її поточного стану, правильного обрання орієнтирів розвитку, вибору пріоритетних шляхів та ефективної їх реалізації. Політична нестабільність і світова фінансово-економічна криза є основними факторами сучасного гальмування розвитку вітчизняної економіки. Крім того, за останні роки накопичилась низка проблем, які вимагають негайного вирішення. До найбільш суттєвих можна віднести синергійний ефект від поєднання фінансової та політичної складових як національну особливість фінансово-економічної кризи в Україні, нестабільність у політичній сфері як наслідок гострої боротьби у найвищих ешелонах влади, відсутність чіткої довгострокової стратегії розвитку економіки, значний знос основних засобів та нерозвиненість інфраструктури, слабкий розвиток окремих ринкових інститутів, висока енерго- й ресурсозатратність виробництва на фоні недостатнього енергозабезпечення і, як наслідок, проблема з енергетичною незалежністю країни, технологічна відсталість виробництва і застарілість основних засобів, незахищеність інвесторів, високий рівень бюрократизму і корупції у всіх органах влади тощо.

Згідно інноваційної теорії австрійського економіста Йозефа Шумпетера [2] подолання кризи та спадів у виробництві можливе через активізацію інноваційних процесів завдяки технічним, організаційним, економічним та управлінським

нововведенням.

Узагальнення історичного досвіду різних країн доводить, що спрямованість суспільства на досягнення науково-технічного прогресу сприяє розвитку економіки країни, і навпаки, суспільства, які неспроможні забезпечити потік науково-технічних інновацій, неспроможні економічно розвиватися [3,13].

Тому послідовний перехід економіки України на інноваційний шлях розвитку є важливим елементом подолання фінансово-економічної кризи та прискорення темпів розвитку виробництва, підвищення його ефективності й покращення рівня життя населення.

Виходячи з об'єктивних реалій сьогодення саме інновації стають ключовим чинником розвитку для більшості підприємств харчової промисловості. Дослідивши взаємозалежність між інноваційною активністю і ефективністю діяльності підприємств, можна виділити чинники, що впливають на інноваційну діяльність підприємств харчової промисловості.

До першої групи факторів – внутрішніх (ендогенних) – слід віднести: розроблення нових функціональних продуктів, покращення споживчих властивостей та підвищення якості продукції, удосконалення дизайну, брендинг кінцевого продукту (продуктові інновації); більш економічне виробництво, удосконалення технології виробництва, розроблення та впровадження нових технологічних процесів виготовлення продукції (процесові інновації); створення спеціальних відділів з розробки та впровадження інновацій, необхідність оптимізації бізнес-процесів, підвищення ефективності логістики, корпоративного управління, диверсифікації закупівель, розширення каналів збуту (інновації організації та управління виробничою діяльністю).

До другої групи факторів – зовнішніх (екзогенних) – відносяться: посилення конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках, обмеженість та подорожчання сировинних ресурсів, смаки споживачів, підвищення цін на енергоносії, прагнення доступу до фінансових ресурсів тощо.

Таким чином, необхідність активізації інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості обумовлюється впливом як екзогенних, так і ендогенних чинників, що змушують підприємства чітко і швидко реагувати на нові тенденції та адаптуватись до мінливих зовнішніх та внутрішніх умов.

Найбільшу вигоду від впровадження інновацій отримують крупні підприємства, які можуть здійснити професійну фінансово-економічну оцінку ефективності інновацій ще до їх впровадження. Визначивши найбільш рентабельні та перспективні проекти, можна уникнути багатьох проблем, з якими стикається більшість інноваційно активних підприємств. Серед основних чинників стримування інноваційної активності підприємств харчової промисловості слід відзначити високу вартість нововведень, нестачу власних коштів для здійснення інновацій, високий економічний ризик, обмеженість інформації про нові технології та продукти, недосконалість чинної законодавчої бази та недостатню підтримку інноваційної діяльності державою.

Водночас ті підприємства, які використовують у своїй діяльності максимально ефективні технології, направлені на зростання прибутку, займають перші місця у рейтингах ефективності функціонування підприємств.

У світовій та вітчизняній практиці широко використовуються рейтингові оцінки ефективності функціонування різноманітних економічних систем. Українським Рейтинговим Агентством в рамках Всеукраїнської рейтингової програми досліджуються різноманітні аспекти діяльності підприємств, зокрема складено рейтинг новаторства, максимальний рівень якого компанії досягають за рахунок впровадження інновацій і передових технологій. У своєму дослідженні Українським Рейтинговим Агентством вивчаються всі сфери діяльності компаній: виробництво, маркетинг, збут, менеджмент і т.і.

Методика побудови рейтингу складається з розрахунку групи коефіцієнтів, які характеризують інноваційні, інвестиційні та технологічні процеси в компаніях. Це коефіцієнти: ефективності інвестицій в підприємство, інноваційної активності, науково-технічної активності, енергомісткості виробництва, технічної озброєності праці. Також розраховуються додаткові бали, що характеризують технологічність компанії у невиробничій сфері. Кожен з коефіцієнтів має свою питому вагу в результативному показнику. За кожним критерієм розраховується певний бал, потім бали сумуються. Лише після цього відбувається ранжування підприємств за рівнем новаторства або інноваційної активності.

За висновками експертів Українського Рейтингового Агентства [4,24-25; 5,32-35] підприємства кондитерської та горілчаної галузей входять до числа найкращих інноваційних компаній в Україні. Зокрема, у 2006 р. до першої десятки основного рейтингу інноваційних компаній увійшли ТОВ «Нестле Україна» (2-ге місце), ЗАТ «Крафт Фудз Україна» (5-те місце) та Компанія «Хортиця» (6-те місце). У 2007 р. ТОВ «Нестле Україна» також входить до першої десятки основного рейтингу інноваційних компаній поряд із компаніями секторів економіки, що швидко розвиваються. Зокрема, такими як: представник мобільного зв'язку ЗАО Київстар Дж. Ес. Ем, сфери високих технологій – ЗАО Компанія «Інком», банківського сектору – КБ ПриватБанк, машинобудування – Холдинг «Група Норд», страхового ринку – ВАТ НАСК «Оранта» тощо. Крім ТОВ «Нестле Україна» у 2007 р. ще сім кондитерських компаній увійшли до сотні найінноваційніших.

Згідно досліджень Українського Рейтингового Агентства [6] у 2006 році середньогалузевий показник новаторства за методикою Всеукраїнської рейтингової програми для алкогольної промисловості склав 93,92 бали, а середньогалузевий прибуток – 131,64 млн. грн.; для кондитерської промисловості середньогалузевий показник новаторства склав 80,41 балів, а середньогалузевий прибуток – 22,3 млн. грн. Разом з тим, висока динаміка впровадження технологій підприємствами кондитерської та горілчаної галузей спостерігалися і у 2007 р., про що свідчать дані таблиць 1 та 2.

Таблиця 1

Оцінка компаній кондитерської промисловості за рівнем впровадження інноваційних технологій

Позиція у загальному рейтингу		Позиція у галузевому рейтингу		Підприємство	Новаторство, бал	
2006 р.	2007 р.	2006 р.	2007 р.		2006 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7

2	10	1	1	ТОВ «Нестле Україна»	119,03	135,73
5	26	2	2	ЗАТ «Крафт Фудз Україна»	118,69	124,97
48	42	3	3	Кондитерська корпорація «Roshen»	112,25	111,15
–	50	5	4	ЗАТ «А.В.К.»	99,54	106,83
75	70	4	5	ЗАТ ВО «Конті»	105,42	98,84
–	84	11	6	ЗАТ «Житомирські ласощі»	78,16	90,19
–	97	10	7	Корпорація «Бісквіт-Шоколад»	81,23	72,79
–	100	6	8	ТОВ «Ферреро Україна»	95,25	71,81

* Складено за даними [4, 24-25; 7, 53; 8,73; 5,33-35]

Як свідчать дані таблиці 1, протягом 2006-2007 рр. провідні позиції в сфері інновацій у кондитерській промисловості належать трьом компаніям: ТОВ «Нестле Україна», ЗАТ «Крафт Фудз Україна» та Кондитерській корпорації «Roshen». Крім того, у загальному рейтингу компаній України ТОВ «Нестле Україна» у 2006 р. увійшла в трійку лідерів, посівши 2 місце, а у 2007 р. зайняла 10 позицію.

Разом з цими підприємствами до найбільш активних компаній, що здійснюють впровадження сучасних технологій у виробництво, за результатами рейтингового дослідження відносяться також ЗАТ «А.В.К.», ЗАТ ВО «Конті», ЗАТ «Житомирські ласощі», Корпорація «Бісквіт-Шоколад», ТОВ «Ферреро Україна», ВАТ «Полтавакондитер», ЗАТ «Одесакондитер», ТОВ «Світ Ласощів», ВАТ «Запорізька кондитерська фабрика» тощо.

В останні роки підприємства кондитерської промисловості активно здійснювали реконструкцію і модернізацію існуючих потужностей, вводили нові технологічні лінії. У той же час обладнання з виготовлення дешевої продукції на зразок карамелі, ірису і драже демонтувалось.

Через жорстку конкуренцію на внутрішньому ринку горілчана промисловість в Україні – одна із найбільш розвинених, структурованих і технологічних. Виробники намагаються не лише зберігати високу якість горілки, але й покращувати її. Найбільші компанії за останні роки побудували або капітально модернізували заводи, інвестувавши в них сотні мільйонів доларів, і їх сучасні виробничі комплекси володіють міжнародними сертифікатами якості. Підприємства галузі удосконалюють бізнес-процеси, впроваджують новітні системи управління підприємством, удосконалюють побудову системи дистрибуції, розробляють та впроваджують комплексні системи захисту якості продукції тощо.

Таблиця 2

Оцінка компаній алкогольної промисловості за рівнем впровадження інноваційних технологій

Позиція у загальному рейтингу		Позиція у галузевому рейтингу		Підприємство	Новаторство, бал	
2006 р.	2007 р.	2006 р.	2007 р.		2006 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7
6	19	1	1	Компанія «Хортиця»	118,54	129,51
24	44	2	2	Група компаній «Союз-Віктан»	115,24	110,20
38	–	3	–	Українська горілчана компанія «Nemiroff»	113,20	–
93	61	4	3	ЗАТ Одеський коньячний завод	101,24	101,44
–	68	8	4	ЗАТ завод марочних вин і коньяків «Коктебель»	95,41	99,46
–	69	6	5	КЗШВ «Столичний»	98,08	99,45
–	76	16	7	ЗАТ «Одесавинпром»	76,11	97,26

* Складено за даними [4, 24-25; 7, 53; 5,33-35; 9,71]

Слід зазначити, що компанія «Nemiroff» у 2007 р. не була включена до переліку учасників рейтингу, оскільки проходила незалежний аудит міжнародною аудиторською компанією і економічні та фінансові показники її діяльності не могли бути оприлюднені до підведення підсумків аудиту.

Бізнес на українському ринку продуктів харчування традиційно вважається достатньо рентабельним, і відповідно, приваблює потужні світові корпорації. Присутність іноземного власника дозволяє компаніям не лише успішно працювати, але й сприяє формуванню та розвитку ринку. Як наслідок присутності іноземних компаній підприємства харчової промисловості проводять аудит за міжнародними стандартами і наймають на найвищі посади керівників з дипломами МВА і досвідом роботи в крупних консалтингових компаніях чи корпораціях.

Разом з тим високий рівень конкуренції і загроза поглинання світовими корпораціями примусила вітчизняні підприємства харчової промисловості переглянути принципи подальшого розвитку. Вітчизняні підприємства вкладають величезні кошти в оптимізацію активів з метою підвищення рентабельності. Компанії виводять зі складу підприємств непрофільні активи, які знижують рентабельність основного напрямку діяльності. Крім того зростання цін на сировину примушує підприємства інтенсивніше інвестувати у модернізацію виробництва – протягом останніх років підприємства харчової промисловості активно здійснювали технологічне оновлення виробництва і модернізацію обладнання.

Світова фінансово-економічна криза загострила існуючі структурні проблеми і продемонструвала реальну ефективність економіки, що склалась. Разом з тим кінцеві наслідки впливу світової фінансово-економічної кризи на вітчизняну економіку важко спрогнозувати.

Судячи з аналізу діяльності підприємств харчової промисловості не слід вести мову про катастрофічність впливу фінансово-економічної кризи на їх діяльність.

Найбільш відчули вплив кризи ті підприємства й галузі, які більшою мірою залежали від позикових коштів. Водночас більшість підприємств харчової промисловості основні інвестиції у закупівлю технологій та обладнання здійснили протягом останніх декількох років і нині не мають гострої необхідності у позикових коштах. Разом з тим не виключено, що негативні тенденції у фінансовій сфері та бізнес-середовищі можуть призвести до кризи платежів, що вимиває оборотні кошти. Стосовно мінімізації негативних наслідків того, що відбувається у фінансовій сфері, як альтернативу дефіцитним нині джерелам фінансування для підприємств харчової промисловості можна розглядати залучення коштів материнських компаній (наприклад, через додаткову емісію).

Таким чином підприємства харчової промисловості виявляють певну стійкість до кризи, оскільки є малоеластичними до вартості кредитів, окрім того їх продукція орієнтована переважно на внутрішній ринок. Разом з тим криза здійснює вплив на плани розвитку крупних підприємств, яким доведеться їх переглядати через проблеми з продажем продукції та відсутністю кредитів. Суттєве зниження обсягів продажу продукції в результаті зниження купівельної спроможності змушує підприємства розробляти програми мінімізації витрат, диверсифікувати канали збуту та оптимізувати асортимент.

Загалом намагання вітчизняних підприємств харчової промисловості пом'якшити наслідки впливу фінансово-економічної кризи полягають у розробленні низки заходів щодо зниження витрат, оптимізації асортименту, комплексного використання сировини, налагодження управління фінансовими показниками і ліквідністю, зниження енергоємності виробництва та використання альтернативних енергоресурсів, скорочення персоналу та реорганізації підприємств. Як перший наслідок впливу кризи на стратегію розвитку більшість підприємств харчової промисловості стали економити на рекламі та іншій промо-активності. Скорочення рекламних бюджетів підприємства розглядають як засіб зниження витрат, що дає необхідний фінансовий ресурс для підтримки стабільної діяльності. Зрозуміло, що такі заходи носять тимчасовий характер, оскільки недоцільно підтримувати певні затрати на високому рівні в період нестабільності на ринку.

Очевидно, що чим краща керованість підприємства під час кризи, тим більше шансів у нього вижити. Тому бажано спростити всі бюрократичні процедури в компанії. Крім того на окремих підприємствах спостерігається призупинення найму працівників і паралельний перегляд функціональних обов'язків існуючого штату з перерозподілом функцій між співробітниками. Водночас спостерігається тимчасове призупинення інвестиційно-інноваційних проектів з тривалими строками реалізації через певний дефіцит фінансування. Як правило, інвестиційно-інноваційні програми переглядаються в бік скорочення.

Загалом набір та ефективність обраних для антикризового управління заходів є індивідуальним рішенням кожного підприємства. Єдиної для всіх стратегії виживання не існує, оскільки вироблення комплексу антикризових заходів залежить від позиції підприємства на ринку, динаміки його розвитку, поведінки конкурентів, характеристики вироблюваної продукції та багатьох інших факторів.

Слід зазначити, що наслідки впливу фінансово-економічної кризи на діяльність підприємств харчової промисловості мають й певні позитивні риси, зокрема криза

надає можливість перевірити ефективність бізнес-процесів та управління, переглянути функціонування організаційно-економічного механізму, проаналізувати витрати, а також позбавитись від усього непотрібного та неефективного, накопиченого за багато років. Таким чином підприємствам харчової промисловості трапилась можливість використати фінансово-економічну кризу як трамплін, як ще один шанс провести реформи щодо удосконалення усіх сфер діяльності підприємств.

ВИСНОВКИ

Підприємства харчової промисловості, як і економіка країни в цілому, виявились не готовими до роботи в умовах фінансово-економічної кризи. Водночас не викликає сумніву той факт, що в умовах протистояння фінансово-економічній кризі саме інноваційна діяльність є головним джерелом розвитку та підґрунтям майбутнього ефективного функціонування підприємств. Отже активізація інноваційної діяльності є одним із пріоритетних завдань стратегічного розвитку підприємств галузі. Таким чином підприємствам харчової промисловості слід зосередити зусилля на постійному удосконаленні технологій, розробленні нових рецептур, розширенні асортименту, комплексному використанні сировини, оновленні основних засобів, впровадженні нових напрямів виробництва, реорганізації бізнес-процесів, впровадженні енергозберігаючих технологій, застосуванні нестандартних маркетингових і рекламних заходів тощо. Потужні та інноваційно активні підприємства мають більше шансів першими подолати кризу, отримати додаткові конкурентні переваги та протистояти конкурентам.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Солоха Д.В. Інноваційний розвиток як запорука економічного зростання // Актуальні Проблеми Економіки, 2007. – № 6 (72). – с. 25-30.
2. Шумпетер И.А. Теория экономического развития. / Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1992. - 427 с.
3. Павленко І.А., Гончарова Н.П., Швиданенко Г.О. Економіка та організація інноваційної діяльності: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2002. — 150 с.
4. Самые инновационные компании Украины // ГВардия новаторов «Всеукраинская рейтинговая программа 2007». – 2007. – Июнь. – С. 24-25.
5. Рейтинг самых инновационных компаний Украины // ГВардия новаторов «Всеукраинская рейтинговая программа 2008». – 2008. – Апрель. – С. 32-35.
6. Яцюк А. «Требуется революция» // ГВардия новаторов «Всеукраинская рейтинговая программа 2007». – 2007. – Июнь. – С. 26-28.
7. Кусова М. «Швейцария. Почти...» // ГВардия новаторов «Всеукраинская рейтинговая программа 2007». – 2007. – Июнь. – С. 52-53.
8. Городчук Я. «Hand-made» // ГВардия новаторов «Всеукраинская рейтинговая программа 2008». – 2008. – Апрель. – С. 72-73

9. Иванченко А. Спасибо Менделееву // ГВардия новаторов «Всеукраинская рейтинговая программа 2008». – 2008. – Апрель. – С. 70-71.

SUMMARY

In article the current state and tendencies of development of innovative processes in the food-processing industry of Ukraine and influence on them of world financial and economic crisis is considered

KEY WORDS

Innovations, innovative activity, the food-processing industry, the confectionery industry, a rating, financial and economic crisis.